

УДК 339.137:332.143(477)

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНО-ЕВОЛЮЦІЙНОГО ПІДХОДУ ДО СИНЕРГЕТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ТА РЕГІОНУ

А.В. Кравчук, д-р екон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ КОГНИТИВНО-ЭВОЛЮЦИОННОГО ПОДХОДА К СИНЕРГЕТИКЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРАНЫ И РЕГИОНА

Hanna Kravchuk, Doctor of Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

FORMATION OF COGNITIVE-EVOLUTIONARY APPROACH TO SYNERGY OF COMPETITIVENESS OF THE COUNTRY AND THE REGION

Проведено наукове дослідження ролі та специфіки формування конкурентоспроможності країни та регіону з урахуванням сукупності фінансово-економічних показників, які забезпечують результативність конкурентних переваг країни та регіону. Доведено необхідність адаптації важелів структурного зрушення у напрямку підвищення конкурентоспроможності країни та регіону з урахуванням необхідності дотримання відповідного рівня фінансово-економічної безпеки.

Ключові слова: регіон, фінансово-економічна безпека, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, децентралізація.

Проведено научное исследование роли и специфики формирования конкурентоспособности страны и региона с учетом совокупности финансово-экономических показателей, которые обеспечивают результативность конкурентных преимуществ страны и региона. Доказано необходимость адаптации рычагов структурных сдвигов в направлении повышения конкурентоспособности страны и региона с учетом необходимости удержания определенного уровня финансово-экономической безопасности.

Ключевые слова: регион, финансово-экономическая безопасность, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, децентрализация.

This article presents the scientific study of the role and the specific formation of competitiveness of the country and the region together with consideration of the financial and economic indicators that provide performance competitive advantages of the country and the region. The necessity of adaptation leverage structural shift towards improving the competitiveness of the country and the region, taking into account the need to respect the appropriate level of financial and economic security.

Key words: region, economic and financial security, competitiveness, competitive advantages, decentralization.

Вступ. Виходячи із сучасних координальних змін в економіці держави, інтеграції та глобалізації, постає питання щодо формування територіальної конкурентоспроможності, вирішення якого має пріоритетне значення для формування політики регіонального розвитку.

Для конструктивного вивчення питання формування та забезпечення конкурентоспроможності регіону необхідно провести дослідження у двох напрямках. Першим напрямком дослідження, безперечно, є загальне формування когнітивно-еволюційного підходу до категорії «конкурентоспроможність регіону». По-друге, для наукового вирішення проблеми забезпечення саме конкурентоспроможності регіону необхідно сформувати методичні підходи, які дозволять оцінити рівень конкурентоспроможності регіонів через використання певного інструментарію та ранжування регіонів за визначеними критеріями. Виходячи зі змін чинного законодавства, у межах прийняття Закону України «Про Державний бюджет на 2015 рік», питання визначення конкурентоспроможності регіонів постає ще більш гостро. Оскільки забезпечення екстерналії грошових коштів на регіональний рівень повинно не лише покрити видатки певного регіону, а й забезпечити виконання умов дотримання соціальних стандартів життя населення.

Саме необхідність комплексного вирішення проблем ефективного розподілу і формування ресурсів регіонів, підвищення якості життя населення, забезпечення відтворення продуктивних сил та економічного розвитку регіонів вимагає розроблення та на-

уково-методичного обґрунтування підходів до концептуалізації питань конкурентоспроможності регіону.

Дослідженню проблем, сутності та концепцій конкурентоспроможності регіонів, а саме визначення сутності дефініції «конкурентоспроможність регіону», класифікації підходів, концепцій та методик оцінювання конкурентоспроможності регіонів присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, а саме В.М. Гейця, А.А. Чухна, М. Долішнього, Є.І. Бойка, В.П. Мікловді, М.І. Пітюлича, І.О. Дегтярьової, М.А. Лендела, І.Г. Брітченка, В.Н. Василенка, В.Ю. Гризі, Л.Г. Чернюк, Л.С. Шеховцевої, Н.Ю. Кубінія, С.Б. Колодинського, Л.М. Ціцак та ін.

Метою статті є визначення синергетичного ефекту конкурентоспроможності країни та регіону в контексті децентралізації фінансування стабілізації, розвитку і контролю рівня фінансово-економічної безпеки регіону. Саме для уможливлення забезпечення децентралізації фінансування відтворення продуктивних сил на території регіону постає необхідність дослідження регіональної конкурентоспроможності як здатності регіону розвивати та захищати свої конкурентні переваги.

Виклад основного матеріалу досліджень. Використання конкурентних переваг дозволяє регіонам не лише зміцнювати власний конкурентний статус, а й сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки країни на зовнішніх ринках.

Як економічна категорія, конкуренція – це економічна боротьба, суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення своїх інтересів, пов'язаних з продажем цієї продукції, виконаних робіт, наданням послуг тим самим споживачам. Відповідно, конкурентоспроможність – це властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на цьому ринку.

Відштовхуючись від розуміння конкурентоспроможності як зумовленої економічними, соціальними і політичними факторами позиції країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках, що за умов відкритої економіки може визначатися і як здатність країни (фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку та ринках інших країн, під конкурентоспроможністю регіону слід розуміти його здатність в умовах глобальної конкуренції на основі ефективного використання наявних традиційних і створення унікальних ресурсів локального розвитку стимулювати підвищення продуктивності виробництва та рівня життя місцевого населення і, відповідно, забезпечувати високий конкурентний статус у геоeкономічному просторі в довгостроковій перспективі.

Однак потрібно зазначити, що так само як сьогодні відсутнє єдине визначення поняття міжнародної конкурентоспроможності регіону, так і відсутнє єдине бачення різнорівневої конкуренції за участю регіонів. Можна стверджувати, що конкуренція регіону на зовнішніх ринках є вершиною багатопланового процесу участі регіону в економічній діяльності.

З метою визначення місця та ролі регіональної конкурентоспроможності необхідно навести визначення конкурентоспроможності у найбільш звичному трактуванні конкурентоспроможності країни як базового елемента формування конкурентоспроможності регіону, галузі, підприємства, продукту і т. ін.

Конкурентоспроможність країни – це складна економічна категорія, під якою розуміють здатність країни випереджати суперника в досягненні поставлених економічних цілей, тобто це можливість країни ефективно функціонувати протягом значного періоду в умовах конкурентного ринку.

Проаналізуємо взаємозв'язок понять конкурентоспроможності країни та регіону і чинники, що їх визначають.

Конкурентоспроможність країни охоплює суто економічні показники, а також оцінює економічні наслідки важливих для стабільного зростання неекономічних явищ (якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей та інформаційна інфраструктура). Концепція конкурентоспроможності країни показує, в який спосіб політика уряду сприяє розвитку конкурентного національного, соціально-відповідального бізнесу на благо процвітання нації [1].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначає конкурентоспроможність країни таким чином: конкурентоспроможність країни визначається наявними можливостями для виробництва таких товарів та послуг, які в умовах вільного ринку знайдуть попит на міжнародних ринках, а також можливістю збільшувати реальний дохід громадян у довгостроковій перспективі.

Рада з конкурентоспроможності США вважає, що конкурентоспроможність країни визначається її можливістю виробляти товари та послуги, що з успіхом реалізуються на міжнародних ринках, забезпечуючи таким чином стійке зростання рівня життя у довгостроковій перспективі.

Серед наукових досліджень, присвячених визначенню поняття та дослідженню явища конкурентоспроможності країни, розглядається декілька підходів до визначення конкурентоспроможності національної економіки.

Перший підхід до визначення конкурентоспроможності. Концентрується увага на конкурентоспроможності з погляду участі національної економіки у міжнародній торгівлі, яка оцінюється відносною часткою світових експортних ринків країни та рівнем проникнення імпорту. Завоювання країною значної частки ринку певного товару (послуги) в умовах недосконалої конкуренції може означати наявність у неї значних конкурентних переваг, а зменшення цієї частки – втрату цих переваг. Але концентрація уваги тільки на конкретних величинах показників міжнародної торгівлі як відображенні конкурентоспроможності країни навряд чи допустима. Ні додатне або від'ємне сальдо платіжного балансу, ні величина експортного ринку країни, ні обмінний курс національної валюти самі по собі не можуть дати достатньо інформації стосовно стану справ у країні, і орієнтація на певні конкретні величини подібних показників може привести до проведення політики, шкідливої для суспільства. Немає прямого зв'язку між конкретним рівнем таких показників і рівнем життя у країні як одного з показників успішного функціонування національної економіки.

Другий підхід до визначення конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність визначається як здатність нації підтримувати і нарощувати свою участь (присутність) на міжнародних ринках паралельно зі зростанням рівня життя свого населення. Недосконалістю цього підходу є те, що він не містить вказівки стосовно джерела торгових успіхів країни, тому велике значення має дослідження рівня відносної ефективності національної економіки, яка вимірюється з урахуванням рівня і темпів зростання продуктивності використання факторів виробництва. Перевага такого підходу у тому, що він вказує на безпосереднє джерело підвищення рівня життя у країні і на джерело конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку. Саме тому йому віддають перевагу як окремі дослідники, так і державні організації, які опікуються питаннями національної конкурентоспроможності (Європейська комісія, Рада з політики конкурентоспроможності США тощо).

Третій підхід до визначення конкурентоспроможності. Стверджується, що концепція конкурентоспроможності на рівні країни – це продуктивність використання ресурсів, постійне підвищення національними фірмами продуктивності наявних галузей, розвиток якостей, необхідних для завоювання міцних конкурентних позицій у нових,

більш складних галузях. Констатація тісного зв'язку між станом країни у світовій торгівлі та продуктивністю її економіки обумовила те, що саме цей підхід отримав найбільше розповсюдження у сучасній економічній літературі, тим більше, що він зосереджує свою увагу на визначенні джерела конкурентоспроможності країни.

Конкурентоспроможність регіону загалом в економічній літературі пропонується оцінювати на основі багатьох показників, а саме: продуктивність і зростання продуктивності капіталу, праці; сукупна продуктивність факторів; зростання загальної продуктивності факторів тощо.

Визначення конкурентоспроможності країни на основі продуктивності використання ресурсів піддається сумніву згідно з концепцією порівняльних переваг. Навіть та країна, чия продуктивність нижча, ніж у сусідів, може мати порівняні переваги у виробництві будь-якого товару і, таким чином, знайти своє місце у міжнародній системі розподілу праці.

Підхід до конкурентоспроможності країни як її здатності підвищувати рівень життя у країні (завдяки підвищенню продуктивності) отримав широке розповсюдження і знайшов своє відображення у визначеннях, взятих як основні урядами багатьох країн (США, Німеччини, Канади та ін.). Країнами ОЕСР прийняте загальне визначення конкурентоспроможності як здатності компаній, галузей, регіонів та націй забезпечувати порівняно високий рівень доходів та заробітної плати, залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції.

Подібна концепція покладена й у визначення конкурентоспроможності Міжнародним інститутом з розвитку менеджменту (IMD): конкурентоспроможність країни – це її здатність створювати додаткову вартість і таким чином збільшувати національне багатство через управління активами та процесами, привабливістю й агресивністю, глобальністю та оточенням, інтегруючи ці відношення в економічну і соціальну модель; та Світовим економічним форумом: конкурентоспроможність країни – це її здатність досягати постійних (підтримуваних) високих темпів зростання ВВП на душу населення.

Заслуговує на увагу також підхід до визначення конкурентоспроможності країни на основі цін і витрат виробництва. Оскільки конкурентоспроможність товарів, які виробляють національні компанії, і конкурентоспроможність національного експорту є одними з основних ознак конкурентоспроможності відкритої економіки в певний конкретний проміжок часу, ці дані можуть використовуватися з метою моніторингу конкурентоспроможності країни з погляду окремих характеристик її функціонування. Якщо поєднати цю інформацію з відомостями про вимоги до факторів виробництва, а також характер підприємницької діяльності у країні, можна побачити приблизну картину ідеальної конкурентоспроможної економіки, що втілює мету, до якої повинна працювати кожна національна держава, яка проводить політику відкритої економіки [2].

Міжнародна конкурентоспроможність країни характеризується системністю і полягає у здатності країни займати й утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку завдяки потужному економічному потенціалу, що забезпечує зростання економіки на інноваційній основі; розвинутій системі ринкових інститутів; володінню значним інтелектуальним капіталом, інвестиційними ресурсами; гнучкому реагуванню на зміни світової кон'юнктури та, відповідно до цього, диверсифікації виробництва, максимально відстоюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення.

До детермінантів глобальної конкурентоспроможності слід віднести: міцність внутрішньої економіки; ступінь інтеграції у світову економіку; фінанси; науково-технічний прогрес; кадри; інфраструктура бізнесу; менеджмент; уряд [3].

Необхідно відзначити, що поняття глобальної конкурентоспроможності дещо ширше, ніж поняття конкурентоспроможності країни, оскільки може бути використане щодо групи країн. Проте такий поділ можна вважати дещо умовним. Конкурентоспроможність країни визначається такими детермінантами:

- ресурси (фізичні (доступність природних ресурсів); людські (вартість, кількість, управління); інформаційні (обсяг та якість науково-технічної і ринкової інформації); грошові (вартість капіталу); інфраструктура (її якість і вартість));
- процеси (технології, НТП, інновації);
- привабливість (оцінюється на основі макроекономічних показників);
- соціально-політичний клімат [4].

На підставі вищезазначеного слід відзначити багатосторонність конкурентоспроможності як економічної категорії, що проявляється в таких її аспектах:

- за територіально-географічною ознакою виділяється міжнародна та національна конкурентоспроможність;
- залежно від масштабності економічних суб'єктів виділяється конкурентоспроможність товару (послуги), організації, галузі та економіки в цілому;
- залежно від урахування фактора часу виділяється конкурентоспроможність на визначену дату, за період, у перспективі.

Для формування дефініції «конкурентоспроможність регіону» доцільним є наведення концепцій щодо трактування цього поняття, починаючи з найбільш класичного підходу до концептуалізації конкурентоспроможності Портера [4], через проведення її адаптації з врахуванням належності до певного регіону (рис. 1).

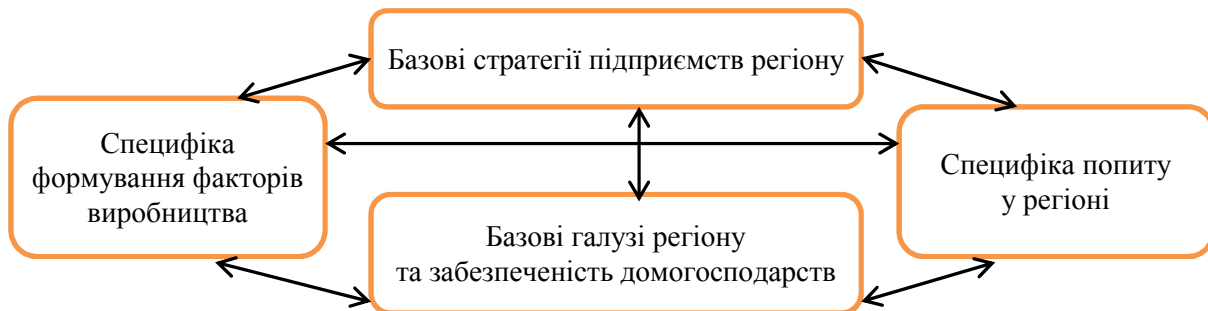

Рис. 1. Концепція конкурентоспроможності регіону
(адаптована до концепції конкурентоспроможності Портера)

Регіональне середовище складається з таких складових:

- ноу-хау, обумовлені як здатність опанувати виробничим процесом у всіх його компонентах: технічним, організаційним і маркетинговим. Цей потенціал має ключове значення для вирішення проблем, пов'язаних зі зміною технологій і еволюцією ринку;
- культура та цінності, що визначають поведінку партнерів і їхні взаємини. Наприклад, вони можуть ґрунтуватись на принципі довіри та взаємодії або недовіри та твердого індивідуалізму, співробітництва або боротьби з конкурентами, солідарності та взаємодопомоги або на принципі «кожний сам за себе»;
- суспільний капітал, вимірюваний глибиною знань окремих партнерів один про одного. Це питання має першорядне значення для створення мереж;
- ступінь відкритості для зовнішнього світу, що характеризується знанням і розумінням ринків та технологій;
- наявний контингент регіональних партнерів, таких як великі підприємства, МСП, фінансові структури, органи влади, вище керівництво, громадські організації, професійні асоціації, освітні та науково-дослідні установи тощо.

Саме по собі середовище, що погано піддається кількісному виміру, удосконалюється за рахунок так званої «м'якої інфраструктури» (мереж або асоціацій, системи послуг для підприємств, розвитку соціального капіталу, інформаційної інфраструктури і т. ін.). Це середовище не споконвічно властиве регіону – його необхідно вирощувати, іноді інкубувати і розвивати на постійній основі.

У дійсності, процес регіонального економічного розвитку можна визначити як потрійну функцію суспільства. Перша її складова – потенціал для інновацій. Поняття «інновації» тут варто розуміти в більш широкому сенсі, тобто не тільки як технічні та технологічні інновації, але також інновації у сфері організації (виробництва, маркетингу) і обміну інформацією.

Друга складова – так звана «територіальна» солідарність. Регіональна солідарність необхідна для реагування на виклики зовнішнього світу. Насправді, з одного боку, необхідність мінімальних стартових умов (інфраструктури, рівень густонаселеності, кількості МСП). З іншого боку, необхідне створення неформальної мережі, що дозволяє групі підприємців швидко реагувати на зовнішні проблеми. Ця здатність до реагування буде ще більш ефективною, якщо така мережа буде відкритою для інших гравців (банків, органів влади, НПО, споживачів тощо).

Третім фактором є потенціал для регулювання та додання стабільності цим формам солідарності з метою відтворення умов, сприятливих для інновацій. Це регулювання може бути як відкритим й інституціоналізованим (через закони й норми), або неформальним та прихованим (тобто солідарність проявляється на стадії виробництва, а не на стадії маркетингу).

Тому регіони більше не є пасивними гравцями, що сліпо підкоряються рішенням національного центру або коливанням глобальної економіки, а перетворюються в активних гравців, які самостійно будують своє економічне та соціальне майбутнє.

Визначальними для глобальної конкуренції є не тільки відповідні продукти, але й умови, створені в регіонах. Роль держави змінилася – вона переходить від традиційної ролі в розробленні промислової політики до створення умов для розвитку виробничих систем на місцевому рівні.

Відобразимо на рис. 2 взаємозв'язок між параметрами конкурентоспроможності країни та регіону в контексті фінансово-економічної безпеки екстерналії фінансових ресурсів.

Отже, з наведеної схеми чітко видно взаємозалежність між формування та впливу на конкурентоспроможність регіону через призму формування конкурентоспроможності країни, оскільки усі ключові параметри розвитку фінансово-економічної сфери та її безпеки є ланцюговими. У разі піднесення економіки регіонів відбувається загальний розвиток країни та відповідно зростання конкурентоспроможності обох елементів системи, і навпаки, у разі формування економічної асиметрії відбувається не лише фінансово-економічний, а як наслідок соціальний, інноваційний, технічний спад в усій системі, що призводить до зниження рівня її конкурентоспроможності.

Ключовою проблемою регіонального розвитку є значні диспропорції соціально-економічного стану регіонів, низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна діяльність. Господарство деяких регіонів сьогодні ґрунтується на одній–двох галузях, підприємства яких є сировинними або виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію. Знижується конкурентоспроможність окремих регіонів на зовнішньому ринку: питома вага майже половини областей у загальноукраїнському експорті не перевищує одного відсотка.

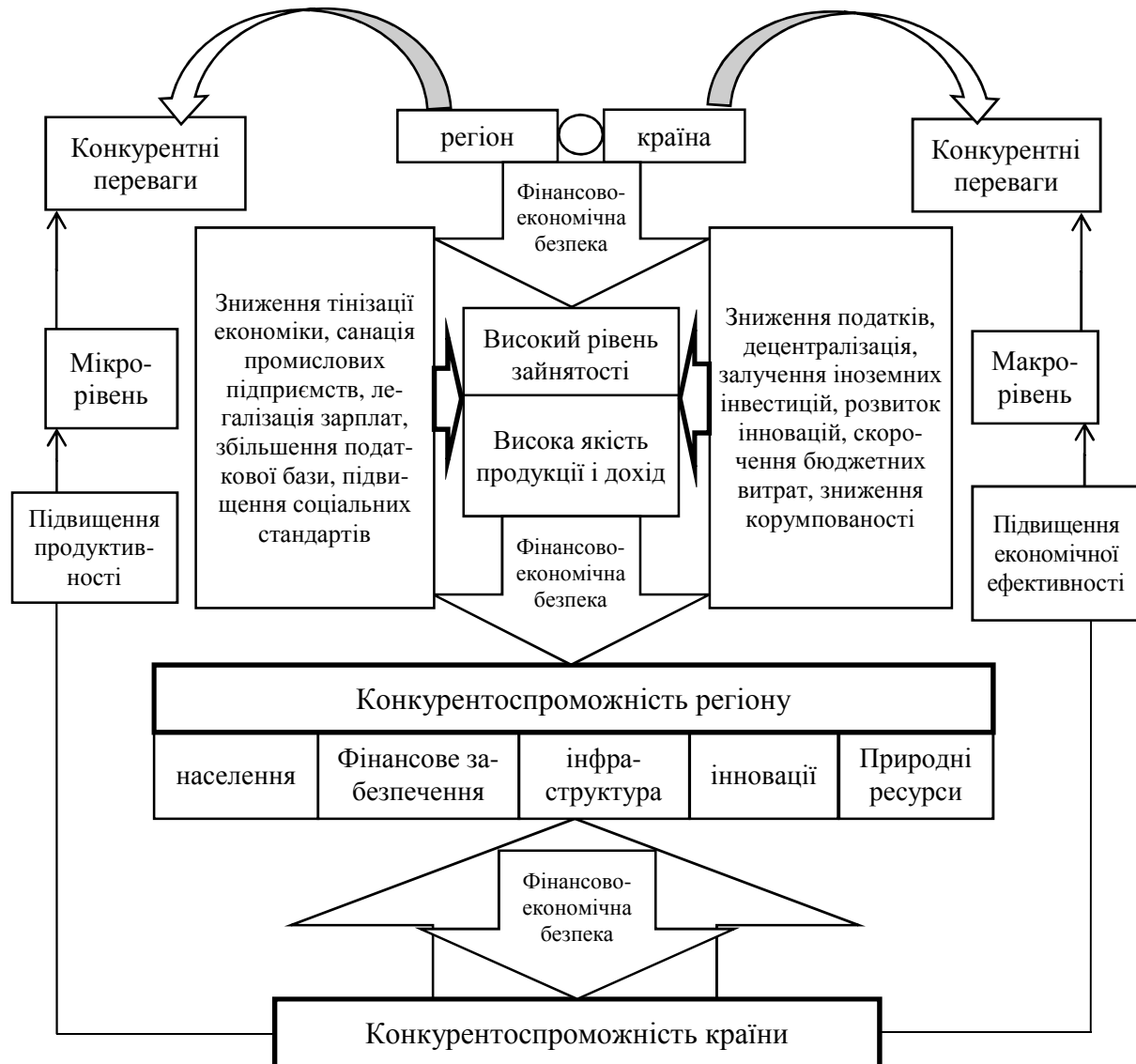

Рис. 2. Взаємозв'язок та взаємовплив конкурентоспроможності країни та регіону в контексті фінансово-економічної безпеки

Висновки. Аналізуючи вищенаведені проблеми формування когнітивно-еволюційного значення категорії «конкурентоспроможність регіону» та її взаємозв'язок та взаємозалежність з категорією «конкурентоспроможність країни», можна зробити такі висновки:

1. Високі досягнення асоціюються з підвищенням рівня життя та реальних доходів населення. Якщо трохи розширити наше розуміння підвищення рівня життя та стійкості, тобто пов'язати це з поняттям добробуту в цілому, можна легко включити в оцінку конкурентоспроможності соціальні та природоохоронні питання.

2. Конкурентоспроможність – не короткостроковий феномен, вона повинна бути стійкою та мати довгостроковий вплив. Тому політика, подібна соціальному демпінгу та регіональному податковому демпінгу щодо сусідніх регіонів, недоцільна.

3. Конкурентоспроможна економіка повинна створювати робочі місця, але не будь-які робочі місця, а якісні для сприятливого зростання реальних доходів і рівня життя.

4. Конкурентоспроможність іноді залежить від росту продуктивності. Проте продуктивність – не більше ніж один з важливих показників конкурентоспроможності. Вона, безумовно, не є поясненням конкурентоспроможності, тобто конкурентоспроможність

регіону (країни) визначається результатами (рівнем життя /доходами), а не факторами, що впливають на неї саму.

5. Конкурентоспроможність на рівні регіону не передбачає «ігри з нульовим результатом», коли успіх одних відбувається на шкоду іншим, як на мікроекономічному рівні. Насправді, успіх одного регіону створює також можливості для інших регіонів, особливо сусідніх. Ці регіони, крім того, можуть одержати переваги від ефекту полюса зростання, створеного динамічним регіоном.

6. Той факт, що конкурентоспроможність країни продукує конкурентоспроможність регіону, є аксіомою для нижчого щабля економічних процесів перетворення ресурсів. Тобто конкурентоспроможність регіону забезпечує конкурентоспроможність підприємств цього регіону, отже, є загальні особливості регіону, що впливають на конкурентоспроможність всіх розташованих у ньому підприємств. Таким чином, регіональні умови розвитку є детермінантом конкурентоспроможності, тобто конкурентні переваги можуть і повинні створюватися, а не сприйматися як задані й незмінні.

За результати опрацювання наявних досліджень з цієї проблеми слід відзначити, що більшість науковців-дослідників ставить на перше місце як рушійну силу конкурентоспроможності регіону один або сукупність наведених нижче факторів: кластери; людський капітал; наявні підприємства та мережі; інновації/регіональні інноваційні системи; керування та інституціональний потенціал; галузева структура та тип підприємств; інфраструктура (у широкому розумінні); типологія регіонів і рівень інтеграції підприємств; інтернаціоналізація та характер прямих іноземних інвестицій (ПІІ); географічне положення; інвестиційна привабливість.

Однак не слід забувати про те, що передумови для конкурентоспроможності регіону, перш за все, створюються на національному рівні. У дійсності, для додання стійкості регіональному розвитку необхідне створення сприятливих умов, таких як макроекономічне середовище, що стимулює ріст, створення робочих місць і стабільність, а також податкова й правова системи, що заохочують розвиток бізнесу та створення робочих місць.

Список використаних джерел

1. Полунєєв Ю. Конкурентоспроможність країни як національна ідея / Ю. Полунєєв // Дзеркало тижня. – 2005. – № 10(538).
2. Гончарук Т. І. Конкурентоспроможність національної економіки: критерії визначення та динаміка розвитку / Т. І. Гончарук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – 2004. – Т. 10.
3. Соколова Л. В. Конкурентоспособность предприятия и критерии её оценки [Электронный ресурс] / Л. В. Соколова. – Режим доступа : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/fem/ustimenko/library/literatura10.htm>.
4. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 893 с.
5. Підвисоцький В. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій : методичні матеріали / В. Підвисоцький, Р. Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.